

a rádióban hallottuk

A KŐKORSZAK EMBERÉNEK MŰVÉSZETE

A Magyar Rádió „Külföldi tudósoké a szó” című sorozatában szeptember 25-én este a 3. műsorban elhangzott egy előadás, amely a kőkorszaki művészet értelmezésével kapcsolatos túlhaladott elméletek kritikáját tartalmazta, s e művészetnek leleteken alapuló korszerű magyarázatát nyújtotta. Alekszej Okladnyikov akadémikusnak, a Magyar–Szovjet Történelész Vegyes Bizottság szovjet tagozata elnökének nagy érdeklődésre számot tartó előadását alább közöljük. – A szerk.

Több mint száz éve, 1868-ban, az észak-spanyolországi Santander közelében egy nagy kiterjedésű barlangot fedeztek föl. Tizenegy évvel később e barlangnak — az Altamira-barlangnak — egyik hátsó termében Sautuola műkedvelő régész kislánya rendkívül érdekes *falfestményekre* bukkant: *bölgények, vaddisznók, mammutok és szarvasok élethű, több színű képeire*. Az agyagos talajból előkerültek a kőkori ember kezdetleges *kovakő* eszközei is. Sautuola véleménye szerint ezeket a képeket az ember több tízezer — de lehet, hogy százezer — esztendővel ezelőtt élt őse, a *Homo sapiens fossilis* festette.

Az Altamira-barlang falfestményeit sokáig hamisítványoknak vélték még a szakemberek is. A vita csak 1902-ben fejeződött be: addigra ugyanis sok más, hasonló leletre bukkantak Franciaország és Spanyolország több más barlangjában. A falfestményeken és a karcolt sziklarajzokon kívül faragott kőszobrocskák, agyagfigurák és díszített kőszerszámok is előkerültek, még inkább megerősítve azt a nézetet, hogy a *kőkorszak emberének már volt művészete*, sőt ez a művészet az Altamira-barlang falfestményeinek születésekor már igen magas fokon állt.

Európából és Ázsiából eddig több mint tízezer kőkorszakbeli művészeti emlék került elő. A lelőhelyek többsége Franciaország, Spanyolország, Olaszország, Portugália, a Szovjetunió és Mongólia területén van. Néhány afrikai és amerikai lelet korának meghatározásával most foglalkoznak a szakemberek.

Ezeket a rajzokat, falfestményeket és szobrokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy tartalmukban, felfogásukban és technikájukban nagyon változatosak. Ezeket a mai ismereteink szerint körülbelül tízezer, de lehet hogy *negyvenezer éves* műalkotásokat régóta több különböző tudománynak a szemszögéből vizsgálják. Például francia zoológusok a falfestményeken ábrázolt állatok különféle formaváltozataiból a *szarvasmarha háziállattá válásának folyamatát* igyekeznek fölfedni, NSZK-beli vegyészek a kőkori festmények festékanyagának elemzésével a *kémiai technológia legelső lépéseire* kívánnak fényt deríteni. Szovjet, amerikai, cseh, francia, magyar és spanyol tudósok a kőkori ember művészi tevékenységének sokoldalú vizsgálata közben arra a kérdésre is választ szeretnének kapni, hogy vajon azokban a régmúlt időkben *milyen csillagászati és matematikai ismeretek birtokában lehetett az ősember*.

Túlhaladott elméletek

A legérdekesebb e műalkotásoknak a *művészet* oldaláról való megközelítése, hiszen az ember esztétikai felfogása mindenkor tükrözi a saját korát. Több kutató azon fáradozik, hogy a kőkorszak művészetében a legújabbkori művészeti stílusoknak — az expresszionizmusnak, a pointillizmusnak*, az impresszionizmusnak, a szimbolizmusnak, az absztrakt festészetnek vagy éppen a szürrealizmusnak — az elemeit találja meg, s ezáltal e művészeti irányzatoknak a jelentőségét és egyúttal „elévülhetetlenségét” igazolhassa. Vannak, akik úgy véleked-

nek, hogy a mai művészetnek a ma emberére tett hatása — igaz, nagyon gyengén, de még mindig — azt a *varázslat-szerű*, természetfölötti erőket felidéző hatást tükrözi, amely az őskori embert megragadta, ha a festett képeket nézte. Ismét mások a kőkorszak művészete mögött valamiféle isteni kinyilatkoztatásnak a tényét sejtik, amely — úgymond — az akkori embert művészi alkotásra ihlette, sőt vannak, akik ezeket a képeket és szobrocskákat valamilyen ősi monoteizmus — egyistenhit — bizonyítékának tekintik.

Mindebben fölöttebb sok a túlzás és a tévedés! Ha a barlangi festmények egy

Allatábrázolás egy nyílvesző töredékről
(Bruniquel)

Börlényábrázolás (Altamira)

Az altamirai barlang nagytermének
mennyezetfestményeiről készült vázlat

◀ A vázlat bal szélén látható szarvastehén-
ábrázolás részlete fényképen (Altamira)

része számunkra érthetetlen, annak az a legfőbb oka, hogy többnyire *töredékes* maradványokról van szó, olyan képekről, amelyeknek nagyobbik fele hiányzik. Azt persze nem tudjuk kitalálni, hogy milyen hiedelmi indítékai lehettek a kőkori festőnek, amikor képeinek többségét a barlang jól elrejtett részeire festette, s azokat valószínűleg csak a beavatottak láthatták, tekinthették meg. Nem fogadható el az a régebbi nézet sem, hogy az állatképek jelképesek voltak, és a vadászó ember a *varázslat* erejében bízott, amikor a képen látható vadat megdöfte köllándzsájával, vagy megdobta fegyverként használt kődarabjával. André Leroi-Gourhan francia kutató statisztikailag is igazolta, hogy a sziklarajzok állatképeinek csak nem egészen három százalékán lehet kimutatni kődobás vagy lándzsaszúrás nyomait. A rajzok zömével tehát *nem* üzhettek ilyen varázslatot!

A századforduló táján a barlangi képek varázslati céljának elméletét már csaknem teljesen el is ejtették. Ehelyett — elsősorban Herbert Kühn német régész nyomán — más szemszögből kezd-

Vadló...

Agancsból
faragott lófej
(Mas d'Azil)

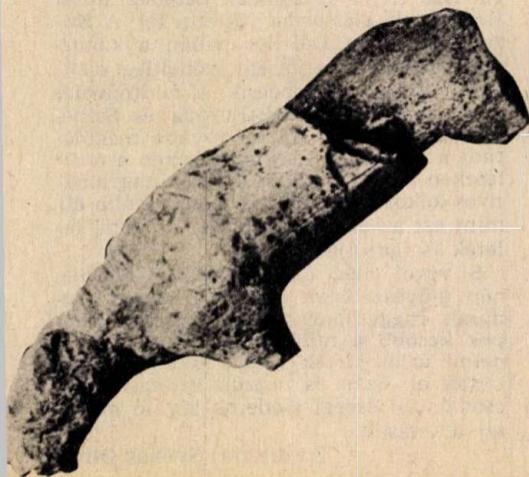
1978

Valószínűleg ijazó emberalakot ábrázoló sziklarajz (Valltorta)

...barlangi medve...

...és párduc szobra mammutagyból (Vogelherdhöhle)

ték vizsgálni e kőkori műalkotásokat. Kühn szerint a képek egy része a *valóságot* ábrázolta, más része pedig merőben *képzelet* szüleménye. Francia kutatók ennek az osztályozásnak az alapján a kőkori művészet fejlődését a *gyermekrajzok természetes fejlődési folyamatával* próbálták párhuzamba állítani: a gyermek is először a valóságban megismert tárgyakat vagy eseményeket rajzolja le, s csak később rajzol képzeletből. Az *emberiség* gyermekkorában azonban *nem* összevethető az *egyes* ember gyermekkorával; már a legrégebbi kőkorszaki valóságábrázolások mellett ott találjuk a pusztán képzelet szülte képeket is.

De akadtak még szélsőségebb nézetek is. Például egy időben a kőkori rajzokat mai *pszichopatóknak*, tehát lelki vagy elmebetegeknek a rajzaival egybevetve elődeink bizonyos mértékű *szellemi „defektusait”* igyekeztek bizonygatni. Mások e rajzokban *hieroglifákat* sejtettek: a képirás elemeit próbálták fölfedezni. Mindezek a magyarázatok végül is *zsákutcába* jutottak!

A szerszámkészítésen át a művészetig

Szovjet régészek és történészek — P. P. Jefimenko szovjet régész iskolájának vezetésével — a korábbiaknál sokkal szélesebb körre kiterjedő kutatómunkát végeztek, elsősorban a *Don*, a *Gyeszna*, a *Dnyeszter*, a *Jenyiszej* és az *Angara* folyók környékén, s ott számos kőkorszaki leletre bukkantak. A több mint *húszezer* évvel ezelőtt ott élt emberek *vadászó* életmódot folytattak. Jefimenko és munkatársai nem elégedtek meg egy-egy kutatórok feltárásával, hanem a lelőhelyek *tágabb körzetét* is átvizsgálták. Így nemcsak kőkori szerszámokat találtak, hanem sok állatfigurát, kis női szobrocskákat, mammutagyból, csontból faragott és díszített különféle tárgyakat, s a kőkori lakóhely területén a tűzhely, a személgödör, sőt az élestar nyomait is ki tudták mutatni.

Ezekből a leletekből *érdekes következtetéseket* vontak le a kőkorszak emberének világáról. Ez az ember *külső* jegyeiben még magán viselte állat elődeinek vonásait, fejlődése azonban már bizonyos fokig *társas fejlődés* volt, amelynek fontos tényezői közé tartozott a *beszéd* és általában a kommunikáció, a közlés, az *érzelem* és annak kifejezése, valamint a kölcsönös *segítségnyújtás*. Az ember akkor még mindig erősen függött a környe-

zetétől, a természet viszontagságaitól, de ez a függőség egyre gyengült, s ugyanakkor a *társas kapcsolatok mindinkább erősödtek*.

Nem vitás, hogy a társas vagy — így is mondhatjuk — *társadalmi kapcsolatok* kialakulásának egyik *alapvető tényezője* a *munkaeszközöknek*, a *köszerszámoknak* egyre nagyobb mennyiségben és mind tökéletesebb formában való készítése volt. Ennek az *ősi szerszámkészítő munkának* a *kapcsán jutott el az ember a maga művészi teremtő fantáziájának első kifejezéseihez*. A díszítés úgy jelent meg, mint a *mindennapi eszköztermelő munkának szerves része*. Ezek az eszközök, fegyverek, a test befedésére állati bőrből készített kezdetleges ruhadarabok egyre nagyobb mennyiségben készültek, s fokozatosan enyhítették a táplálék, az ennivaló megszerzésének, valamint a hideg elleni védekezésnek a gondját, a társas együttlét pedig fokozta az ember testi és lelki biztonságérzetét. Már arra is jutott ideje, hogy egyre fejlődő tudatában az élet és a halál, az ember sorsa és környezetével való kapcsolata, viszonya mint sok-sok megválaszolatlan kérdés vetődjön fel. *Érzelmi* élete is ekkor kezdett kibontakozni, s bizonyára itt kell keresnünk az első művészi megnyilatkozások, alkotások gyökereit. Nagyon valószínű, hogy egy másik művészet, az *ének*lés, a *dal* szintén ezekben az időkben született meg.

A szép kifejezése: a társas együttlét terméke

Mindezeket a föltevéseket számos lelet látszik igazolni. Az ősember települési helyein felhalmozott *okkerdarabokat* találtak: ezeket kihagyozva *rajszerszám*-nak használták, vagy — porrá törve — az állati prémekeket, esetleg a saját testüket *festették* be velük. Csontdarabokra, kőlapokra, a barlangok falára egyszerű, párhuzamosan futó vonalakat karcoltak be: ezeknek a primitív díszítéseknek *nem lehetett semmi gyakorlati jelentőségük*, de annál inkább föltehető, hogy a „szép” akkoriban *lassan megszülető fogalmának voltak kifejezései*. Szín és vonal, ritmus és szimmetria mint új elemek ekkor jelentek meg az emberi tudatban. Meggyőződésünk, hogy ezek a fogalmak soha nem születtek volna, ha a korábbi tízezer évek során a kizárólag használatra szánt tárgyak és eszközök készítése nem teremtett volna alapot az ember érzelmi életének kibontakozására.

Mai felfogásunk szerint úgy látjuk, hogy az ember fejlődéstörténetében nagy előrelépést jelentő első művészi alkotások a *társas együttlét termékei*. A művészetet nem lánghesű egyedek találták fel és fejlesztették már a kőkorszakban is magas fokra, hanem a régmúlt idők *társadalm*a. A művészetnek mindenkor *társadalmi rendeltetése* volt.

A falfestmények, a sziklarajzok és a szobrok egyébként azt bizonyítják, hogy a kőkorszak emberének gondolatvilága sokkal *gazdagabb és bonyolultabb* volt, mint régebben hitték. A késő kőkori ember nemcsak rajzolt, festett és énekelt, hanem megkezdte az *építést* is — első-sorban saját védelmére —, s megtette számos mai tudományág irányában a legelső bizonytalan, mégis nagyon fontos lépését. Volt valami elképzelése a környezetről, a világról. Ismerte az égtájakat, s a mindenséget három részre osztotta: egy *felső szférára*, egy *középsőre* — ez volt az élettere — és egy *föld alatti* alsóra, amelyet a késői utódok majd pokolnak képzelnek el. Megfigyelte a holdfázisoknak és a Nap járásának a változását, s föltehetően bizonyos csillagoknak az állását is. De nemcsak a földrajz és a csillagászat, hanem *még a matematika legmélyebb gyökerei is a kőkorszakba nyúlnak vissza*. Minderre biztonsággal következtethetünk a kőkorszaki barlangképekből, sziklarajzokból.

Nehéz kérdés, hogy vajon a kőkori ember határozottan fejlett művészete *miért szakadt meg*, miért tűnt el szinte véglegesen körülbelül tízezer évvel ezelőtt. Véleményünk szerint ez a törés, ez a nagy változás az *életforma megváltozásával* függ össze: a nomád vagy csak félig-meddig állandó helyhez kötődő, vadászó életét az *egészen helyhez kötött földművelő életforma* váltotta fel. A Közel-Keleten és Dél-Európában a kőkorszaki művészet eltűnése időbelileg csaknem pontosan egybeesik a földművelés megjelenésével. Észak-Európa és Szibéria néptörzseinél sokkal tovább megmaradt a vadászó életforma: ezeken a területeken az ősi állatkultusz és a hagyományos kőkori művészet is jóval tovább élt, mint ezt az onnan előkerült fiatalabb leletek is igazolják.

S végül még egy gondolat. Minden nép művészetének kőkori gyökerei azonosak, függetlenül attól, hogy ezek a népek később a fejlődésnek milyen történelmi útját járták végig, és meddig jutottak el. Ezért is nézzük valamennyien csodálattal ősrégi elődeink kiváló művészi alkotásait.

Fordította: Svékus Olivér